

[B] **DE ZON NA EEN VERDUISTERING.
PAUL CLAES OVER HERMETISCHE POËZIE**

Telkens wanneer ik essayerend werk van Paul Claes lees, moet ik denken aan de Amerikaanse literatuurwetenschapper Harold Bloom, auteur van exemplarische studies als *The Anxiety of Influence* (1973), *The Western Canon* (1994) en *How to Read and Why* (2000). Met deze “lector doctissimus” heeft Claes een eruditie gemeen die aan het fabelachtige grenst. Hun beider kennis van literaire en retorische tradities doet verstandige lezers deemoedig het hoofd buigen en zorgt ervoor dat minder verstandige lezers zich dommer voelen dan goed voor ze is. De schrijfstijl van Claes kenmerkt zich net als die van Bloom door een overwicht aan “apodictiek”. De stellige bewering is de favoriete *speech act* van deze twee meesterlezers. Wat ze schrijven, verdraagt geen nuancerende uitingen van lichte of minder lichte zelftwijfel. De vragen die ze stellen, zijn doorgaans retorisch van aard. Claes en Bloom schrijven niet met het oog op dialoog en wederwoord. Ze schrijven omdat ze weten dat ze gelijk hebben en ze willen dat gelijk ook laten horen.

Ook al hebben ze het zelden over dezelfde auteurs (Blooms canon is die van de romantiek, terwijl Claes’ aandacht vooral uitgaat naar de literatuur van de Oudheid en naar de modernistische traditie), toch delen beiden een visie op wat grote literatuur is. Een schrijver die de artistieke eeuwigheid verdient, is er voor Bloom en Claes een die zich bewust toont van de traditie waarin hij werkt en die deze traditie ook wil vernieuwen. De vernieuwing in kwestie manifesteert zich niet alleen in een zelfbewust spel met bestaande vormen, maar ook in de blijvende pogingen die de schrijver onderneemt om wat in wezen oude stof is, in nieuwe omstandigheden tot leven te brengen. Een groot schrijver pretendeert nooit *ex nihilo* te kunnen creëren, maar wel met woorden van anderen iets te maken dat alleen maar van hem kan zijn.

Een goed voorbeeld van dat soort auteur is de van oorsprong Amerikaanse modernist T.S. Eliot, van wiens *The Waste Land* (1922) Paul Claes in 2007 nog een mooie vertaling publiceerde. Bij deze vertaling hoorden een commentaar en een nawoord die samen een goed beeld geven van de manier van lezen die de auteur ook in zijn jongste boek

propageert. Een goede lezer is voor Claes een lezer die zich bereid toont – en zich in die bereidheid meteen ook de nodige moeite getroost – de verschillende codes te willen ontcijferen waarvan de dichter bij het schrijven van zijn werk gebruik heeft gemaakt. In de ogen van Claes zijn gedichten niet minder dan raadsels, spannende raadsels nog wel, die de lezer ook het plezier geven dat met het kraken van die codes gepaard gaat. Poëzie is traditioneel een indirecte vorm van communicatie, zo beklemtoont Claes steeds opnieuw. “Wie niet van puzzelen houdt”, zo besluit hij de proloog tot het boek dat thans voorligt, “ontzegt zich veel poëtisch plezier.” In de epilooft wordt de gedachte een laatste keer geëchood: “In feite vormt de indirecte wijze van uitdrukken een deel van de poëzie. Zoals een raadselopgever de oplossing tijdelijk uitstelt, zo daagt de auteur zijn lezers uit om zijn geheimtaal te ontcijferen. Wie de code kan kraken, put daaruit poëtisch plezier.”

De volledige titel van Claes' nieuwe boek is *Zwarte zon. Code van de hermetische poëzie*. Zoals de ondertitel aangeeft, heeft de auteur het inderdaad niet over poëzie in het algemeen, maar over een bepaald soort poëzie, een exemplarische soort weliswaar. Hermetische poëzie is duistere poëzie, poëzie die niet voor zichzelf spreekt en om die reden om bijkomende uitleg vraagt. Deze poëzie dankt haar “epitheton” aan Hermes Trismegistos, de “driewerf grote” Hermes, die in de mythologie bekendstaat als de auteur van het zogenaamde “Corpus Hermeticum”, een verzameling van teksten die occulte wijsheden uitlegde en rationaliseerde. Aan diezelfde Hermes ontleent ook de hermeneutiek haar naam: de “uitlegkundige” manier van lezen die literaire en andere teksten van commentaar en verklaring voorziet en die zich tot doel stelde passages in deze teksten die tot tegenstrijdige lezingen leidden finaal weg te werken. In de traditionele zin van het woord (en het is tot deze traditie dat Claes duidelijk hoort) staat hermeneutiek voor een probleemoplossende manier van lezen. De tekst roept vragen op waarop de lezer in de tekst zelf geen antwoord kan vinden. De lezer-hermeneut geeft vervolgens antwoorden op die vragen, antwoorden die hij vindt in een reservoir aan culturele kennis allerhande en die aan duidelijkheid niets te wensen overlaten.

In twaalf lezingen van evenveel gedichten die de tweede helft van zijn nieuwe boek uitmaken, illustreert Claes zijn leesmethode. Hij maakt daarbij uitvoerig gebruik van een aantal literatuurwetenschappelijke concepten die in de eerste helft van het boek worden uiteengezet (allegorie, allusie, intertekstualiteit, ...) en die bij Claes altijd centraal staan. Tot de behandelde auteurs behoren ook dichters over wie hij al eerder publiceerde of die hij zelf ook naar het Nederlands vertaalde: Rilke (*Raadsels van Rilke*), Rimbaud (*Une saison en enfer*) en Claus (*De mot zit in de mythe*). Ook Wallace Stevens, over wie Harold Bloom een mooi boek schreef, is van de partij, met het iconische (maar door Bloom slechts zijdelings behandelde) ‘Thirteen Ways of Looking at a Blackbird’.

In zijn analyses van de twaalf hermetische gedichten die in de tweede helft van zijn boek aan bod komen, toont Claes zich als de zelfverzekerde lezer waar zijn methode en zijn dichterlijke ideologie om vraagt. Verscheidene lezers van Claes' boek zullen wellicht verschillend op deze aanpak reageren. Sommigen zullen zich vol bewondering laten overdonderen door de kennis en het vernuft waarmee de auteur van *Zwarte zon* de behandelde gedichten ontraadselt. Anderen zullen het, zoals ik, mogelijk jammer vinden dat deze aanpak uiteindelijk weinig ruimte laat voor een lezer die zijn leesplezier haalt uit het steeds opnieuw vaststellen van de onoplosbare betekenisproblemen waarmee goede gedichten ons kunnen confronteren. Claes' aanpak laat vooral *herlezers* in de kou staan. Wanneer hij eenmaal klaar is met een gedicht, valt er niet veel meer over te zeggen. Het is juist in dat cruciale opzicht dat zijn leesmethode mij contra-intuïtief lijkt. Over goede gedichten mag het laatste woord nooit gezegd zijn, hoeveel leessleutels je intussen ook aan je sleutelbos hebt hangen.

“Het is een misverstand te denken dat de poëzie verdwijnt als we haar mysterie doorgronden”, schrijft Claes ergens in dit boek, om te besluiten:

“Integendeel, pas dan verschijnt ze in haar volle glorie: als de zon na een verduistering.” Het beeld bevestigt de retoriek van degene die gelooft in de leer van de hermetische dichtkunst. De gelovige zal op het einde van de (lees)rit vol bewondering aanschouwen wat hij op voorhand al wist te zullen vinden. Ook minder gelovige lezers zullen met de

gedichten die Claes analyseert veel aankunnen,
maar zij zullen er eveneens de tekenen van hun
(on)geloof in terugvinden. Het is met poëzie
inderdaad zoals met zonsverduisteringen. Het effect
ervan wordt mee bepaald door het soort bril dat je op
je neus hebt staan.

JÜRGEN PIETERS

PAUL CLAES, *Zwarte zon. Code van de hermetische poëzie*,
Vantilt, Nijmegen, 2013, 264 p.
